

Gülnihal AŞÇI
Kitap İnceleme – Divan Edebiyatı Bahçesinden Örneklerle

Aşçı, G. (2018). Kitap İnceleme – Divan Edebiyatı Bahçesinden Örneklerle Türler / Yaz: Batıslam, H. D. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*. Sayı: 173, 180 -.

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved: 12.09.2018

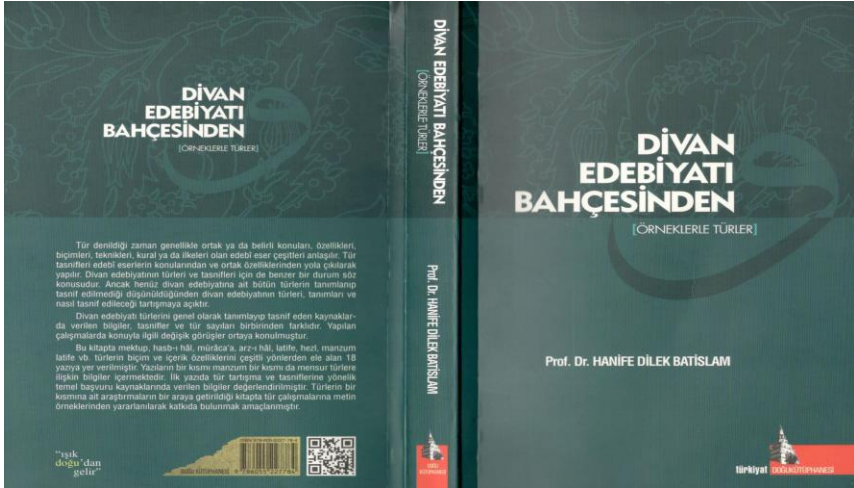
Kabul / Accepted: 30.10.2018

Kitap İnceleme/Book Review

DİVAN EDEBİYATI BAHÇESİNDEN ÖRNEKLERLE
TÜRLER

Gülnihal AŞÇI*

BATISLAM, H. DİLEK (2016). *DİVAN EDEBİYATI BAHÇESİNDEN ÖRNEKLERLE TÜRLER*. İSTANBUL: DOĞU KÜTÜPHANESİ YAYINLARI, ISBN: 978-605-5227-78-4, 288 SAYFA.

* Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Doktora Öğrencisi, nih.as@hotmail.com.

Edebiyatta tür denildiğinde bir edebî metnin içeriğine ve konusuna göre yapılan adlandırma akla gelmektedir. Tür tanımları -buna bağlı olarak- metnin neyi anlattığına bakılarak ele alınmıştır. Divan edebiyatı şiir ağırlıklı bir edebiyat olduğu için tür adlandırmaları çoğunlukla manzum metinler üzerinden yapılmaktadır. Yeni metin neşirleriyle birlikte geliştirilmeye başlanan tür çalışmaları, neşri yapılan metinde daha önce tanımlanmamış bir örneğe rastlandığında bu örneğin nerede ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği sorularından yola çıkılarak gerçekleştirilmektedir. Ancak, tek bir örnekle de tür tanımı yapılmamaktadır. Bu nedenle o türle ilgili farklı ya da benzer örneklerden de yararlanılarak daha sağlıklı bir tanımlamaya yer verilecektir.

Divan şiirinde tartışmaya neden olan konulardan biri de tür adlandırmalarıdır. Tartışmaların nedeni tür ve şekil arasındaki fikir ayrılıklarıdır. Divan edebiyatı çok fazla fark edilememesine rağmen zamanla kendine özgü bir değişime uğramıştır. Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren bu değişim kendini göstermeye başlamıştır. Değişim sürecinde tür ve şekiller de farklı yönlerde bir gelişmenin içinde olmuşlardır.

Prof. Dr. H. Dilek Batislam'ın *Divan Edebiyatı Bahçesinden Örneklerle Türler* adlı 288 sayfalık çalışması divan şiirinde türlerin adlandırılmasına açıklık getirmeyi amaçlayan, yazara ait daha önce farklı dergi ve kitaplarda yayımlanmış araştırma ve inceleme yazılarından on sekiz makalenin derlenmesiyle oluşturulmuştur. Kitabın ön sözünden sonra yer alan "Divan Edebiyatında Tür" adlı yazı, kitaba alınan yazıların ortak yönlerini açıklamaya yönelik olup daha önce başka bir yerde yayımlanmaması yönüyle dikkat çekicidir. Adı geçen yazıda Batislam, divan edebiyatında tür ayrımının nasıl yapılması gerektiğine değinmiş ve kaynaklardaki tür sınıflandırmalarını basım tarihlerini dikkate alarak belirtmiştir. Ayrıca yazının devamında tür konusuyla ilgili yapılan çalışmalara yer vermiş ve onlar hakkındaki görüşlerini de dile getirmiştir. Türlerle ilgili kapsamlı çalışmalar yapmak için bir türe ait farklı nitelikteki örneklerin görülüp incelenmesinin önemini belirten yazar, bazen benzer konuları işliyor gibi görünen türlerin aslında o türün farklı özelliklerini vurguladığına değinmektedir. Tür çalışmalarının metin merkezli olması gerektiğine yer verilen yazıda, türden ne anlaşılması veya türlere nasıl bakılması gerektiği sorularına ilişkin çalışmaların henüz yeterli seviyede olmadığına dikkat çekilmiştir.

“Divan Edebiyatında Tür” başlıklı yazıdan sonra kitaptaki diğer makaleler şu şekilde sıralanmıştır: “Bağdatlı Rûhî’nin Mektup Tarzında Yazılmış Bir Kasidesi”, “Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım”, “Tokatlı Ebûbekir Kânî’nin Bir Mektubu”, “Hasbihâllerdeki Sosyal Tarih Öğeleri”, “Karamanlı Aynî’nin Mürâca‘a Gazelleri”, “Divanlardaki Manzum ‘Arz-ı Hâller”, “Tokatlı Ebûbekir Kânî’nin Mektuplarında Görülen Bazı Üslup Özellikleri”, “Divan Edebiyatında Mektup ve Seyyid Vehbî’nin Nâme Redifli Gazeli”, “Mesnevilerdeki Hasb-ı Hâl Bölümleri ve Tâcî-Zâde Cafer Çelebi’nin Heves-Nâmesi’ndeki Hasb-ı Hâller”, “Divanlardaki Manzum Latifeler”, “Divan Edebiyatında Latife ve Hezl”, “Tokatlı Ebûbekir Kânî’nin Münşeât’ında ‘Üslup’ Yerine Kullanılan Kelimeler”, “Mihrî Hatun’un İki Mürâca‘ası”, “Mostarlı Hasan Ziyâî’nin Şikâyet Kasideleri”, “Cem Sultan’ın Mürâca‘aları”, “Divan Şiirinde Batı Etkisi ve Fatîn Divanı’ndan Bir Sitayiş Şiiri”, “Hasbihâl-i Sâfi’de Devlet Görevlileri ve Devlet Görevlilerine Yönelik Eleştiriler”.

Kitaptaki “Bağdatlı Rûhî’nin Mektup Tarzında Yazılmış Bir Kasidesi” isimli makalede önce mektup ile ilgili açıklamalara yer verilmiş, daha sonra Bağdatlı Rûhî’nin kasidesi biçim ve içerik yönünden incelenmiştir. Ayrıca mektup özelliği gösteren kasidede dönemin şairleri olan Keşfi, Tab’î, Feyzî, Dâ’î Efendi, Kelâmî, Mehdî, Fazlî, Rindî, Emînî, Figânî ve Nusretî’den söz edilmekte ve mektuptan dönemin yaşayışı ile ilgili bilgiler elde edilmektedir.

“Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım” adlı makalede, mesnevi ve mektubun tanımı yapılarak mesnevilerdeki mektup bölümlerinin manzum mektup olarak kabul edilemeyeceği görüşü dile getirilmiştir. Seçilen mesnevilerin -ki bunlar Şeyhî’nin Hüsrev ü Şirin’i, Taşlıcalı Yahya Bey’in Yûsuf ve Zelihâ’sı, Hamdullah Hamdî’nin Yûsuf u Züleyhâ’sı, Behiştî’nin Leylâ vü Mecnûn’u, Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn’u ve Şeyh Galip’in Hüsn ü Aşk’ıdır- içerisindeki mektup bölümleri örnek beyitlerle anlatılmıştır. Daha sonra tüm mesnevilerdeki mektup bölümlerinin karşılaştırılması yapılarak makale tamamlanmıştır.

Kânî’nin hayatı, eserleri ve yazarlığı anlatılarak başlanan “Tokatlı Ebûbekir Kânî’nin Bir Mektubu” makalesinde, şairin kendisine at hediye edilmesi üzerine yazdığı mektup; biçim, içerik, dil ve üslup yönünden incelenmiştir. Mektup biçimsel olarak mübalağalıdır, mizah ve hiciv

unsurlarını içerisinde barındırmaktadır. İçerikte atın neden ve nasıl verildiği ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Mektubun en dikkat çeken yönünün dili ve üslubu olduğundan bahsedilmiştir. Makalenin sonunda da mektup metninin eski harflerden Latin harflerine çevrilmiş şekli bulunmaktadır.

“Hasbîhâllerdeki Sosyal Tarih Ögeleri” isimli makalede, divan şiirinin sosyal hayattan kopuk olmadığından bahsedilmiştir. Bunu en güzel kanıtlayan örneklerin divan şairlerinin yazdıkları eserler olduğu söylenmiştir. Bunlardan biri olan hasb-ı hâller hakkında bilgi verilmiş; Gelibolulu Âlî, Sâfi, Fuzûlî ve Bağdatlı Rûhî’nin hasb-ı hâllerinin sosyal ve kültür tarihine ilişkin nelerden bahsettiğine değinilmiştir. Hasb-ı hâllerin çeşitli özellikleriyle divan şiirinin ve edebiyatının sosyal hayattan uzak olmadığını kanıtladıkları belirtilmiştir.

Karamanlı Aynî’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilerek başlanılan “Karamanlı Aynî’nin Mürâca’ya Gazelleri” makalesinde, daha sonra mürâca’ya hakkındaki bilgiler yer almıştır. Aynî’nin Divanı’ndaki mürâca’ya özelliğine sahip, “dedim-dedi” kalıbı kullanılarak yazılan dört gazel; örnek beyitleri ve açıklamalarıyla birlikte yer verilmiştir. Aynî Divanı’nda mürâca’ya gazellerden başka gazelerde de “dedim-dedi” kalıbının değişik kullanımlarından bahsedilmiş ve bunlar örnekleriyle açıklanmıştır.

“Divanlardaki Manzum ‘Arz-ı Hâller” makalesinde ‘arz-ı hâller hakkındaki bilgilerden sonra ‘arz-ı hâllerin Osmanlı döneminde ne zaman, kime, nereye daha çok yazıldıklarına değinilmiştir. Divanlar taranarak bulunan on iki ‘arz-ı hâl metninden yola çıkılarak manzum ‘arz-ı hâllerin biçim ve içerik özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. On iki ‘arz-ı hâli şöyle sıralayabiliriz: Gelibolulu Âlî 1, Hayretî 1, Azmizâde Hâleti 2, Mâhir Abdullah 2, Vahîd Mahtûmî 1, Seyyid Vehbî 4, Osman Nevres 1. On iki manzum ‘arz-ı hâl yüzyılları, şairleri, başlıkları, vezinleri, nazım şekilleri, uzunlukları ve konularından bahsedilerek işlenmiştir. Makalenin sonlarında ise bütün manzum ‘arz-ı hâller arasındaki benzerlik ve farklılıklar açıklanmıştır.

Yazarın Tokatlı Ebûbekir Kânî’nin hayatını anlatarak başladığı “Tokatlı Ebûbekir Kânî’nin Mektuplarında Görülen Bazı Üslup Özellikleri” isimli makalede, şairin eserlerine de yer verilmiştir. Eserleriyle ilgili verilen ayrıntılı bilgilerin ardından mektubun özellikleri anlatılmıştır. Divan edebiyatı döneminde yazılan münşeatlardaki mektupların belirli bir yazılma

biçimi olduğu söylenerek Kânî'nin on mektubu bu özelliklere göre incelenmiştir. Dili süslü, zor anlaşılır ve ağır olan divan edebiyatı dönemi mektupları ile incelenen mektuplar arasındaki farklara değinilmiştir. Okuyucular için anlaşılır olması amacıyla bu farklar örneklerle desteklenmiş ve Kânî'nin mensur Letâifnâme ve Hezliyyâtı'ndan kısa bir mektup metni, örnek olarak verilmiştir.

“Divan Edebiyatında Mektup ve Seyyid Vehbî'nin Nâme Redifli Gazeli” makalesinde yazar, öncelikle mektubun divan edebiyatındaki yerine değinmiş ve divan edebiyatında konularına göre mektup çeşitlerini tanıtmıştır. Seyyid Vehbî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi verilerek devam edilen makalede, şairin “nâme” redifli sekiz beyitlik gazeli beyit beyit açıklanmıştır. Gazelin dikkat çekici özellikleri olan mektup yazımına ve geleneğine ilişkin bilgiler verilmiş, mektup çeşitleri ve mektupların içerik özellikleri anlatılmıştır.

“Mesnevilerdeki Hasb-ı Hâl Bölümleri ve Tâcî-Zâde Cafer Çelebi'nin Heves-Nâmesi'ndeki Hasb-ı Hâller” makalesi, mesnevi nazım şeklinin açıklanmasıyla başlamıştır. Hasb-ı hâller hakkındaki bilginin ardından, hasb-ı hâllerin mesnevilerdeki yerine değinilmiştir. Usûlî'nin Yenice Şehrengizi'nde, Gelibolulu Âli'nin Riyâzü's-Sâlikîn'inde, Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ı ve Sergüzeşt-nâmelerden Sergüzeşt-nâme-i Kâtip Osman'ında, Vücûdî'nin Hayâl u Yâr'ında ve Refî-i Âmidî'nin Cân u Cânân'ında yer alan hasb-ı hâl bölümleri ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Daha sonra Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin Heves-nâmesi'ndeki hasb-ı hâl; bölümleri, başlıkları, içerikleri, beyit ve sayfa numaralarıyla açıklanmıştır. Ayrıca bu hasb-ı hâl bölümleri ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Latifenin tanımıyla başlanılan “Divanlardaki Manzum Latifeler” makalesine latifenin özelliklerinin anlatılmasıyla devam edilmiştir. Latifelerin toplanarak bir araya getirildiği eserler olan letâifnâmeler hakkında bilgi verilerek letâifnâmelerin nasıl sınıflandırılabilirliği açıklanmıştır. İlk letâifnâme ya da latife örneği sayılacak eserler ve daha sonraki dönemlerde yazılan letâifnâmeler tanıtılmıştır. Basılmış letâif mecmualarından söz edilmiştir. Cinânî ve Diyarbakırlı Lebîb'in divanlarında manzum latife özelliği gösteren toplamda on üç şiir olduğundan bahsedilerek bunların özelliklerine, içeriklerine ve biçimsel yanlarına değinilmiştir. Ayrıca iki şairin latifeleri karşılaştırılmıştır. Makalenin sonunda da manzum latifelerin

özellikleri tespit edilip Cinânî ile Diyarbakırlı Lebîb'in birer manzum latifesinin metni örnek verilmiştir.

Yazar, “Divan Edebiyatında Latife ve Hezl” makalesine bir önceki makalesinde olduğu gibi latifenin tanımıyla başlamıştır. Latifenin özelliklerinden bahsederek letâifnâme türü eserleri sınıflandırmıştır. Eski Türk edebiyatı alanındaki latife veya letâifnâmelere yer veren yazar, mesnevilerdeki ve kasidelerdeki latifelere de değinmiştir. Cinânî'nin Lâtife-i Destâr başlıklı manzum latifesinin metni örnek verilmiştir. Daha sonra hezlin tanımına geçilmiştir. Hezlin özelliklerinden bahsedilerek hezl de örneklerle gösterilmiştir.

“Tokatlı Ebûbekir Kânî'nin Münşeât'ında ‘Üslup’ Yerine Kullanılan Kelimeler” makalesi üslubun tanımıyla başlamıştır. Eski Türk edebiyatında tezkirelerin üslubun araştırıldığı kaynaklardan biri olduğu söylenmiş ve münşeât mecmualarının da başka bir kaynak eser olduğu belirtilmiştir. Münşeâtlarla ilgili ayrıntılı bilgi verildikten sonra, Kânî'nin hayatına geçilmiştir. Kânî'nin Münşeât'ı ile ilgili tespitlerin ardından Münşeât'ında üslup yerine kullandığı kelimeler tek tek açıklanmıştır. Ayrıca dîbâcelerden seçilen örneklerle okuyucunun aradaki farkları görmesi sağlanmıştır.

Mihrî Hatun'un hayatı hakkında bilgiye yer veren “Mihrî Hatun'un İki Mürâca‘ası” adlı makale mürâca‘anın tanımlanmasıyla devam etmiştir. Halk edebiyatındaki “dedim-dedi”li şiirlerle eski Türk edebiyatındaki mürâca‘aların özelliklerine değinilmiştir. Mihrî'nin iki mürâca‘a gazelinin günümüz diline çevirileri verilmiş ve gazellerin dikkat çeken özellikleri üzerinde durulmuştur. Gazellerin haricinde divanda “dedim-dedi” kalıbının değişik şekillerde kullanıldığı birkaç mürâca‘a beyte de rastlanılmış ve örnek verilmiştir.

“Mostarlı Hasan Ziyâî'nin Şikâyet Kasideleri” makalesinde Hasan Ziyâî'nin hayatı hakkında bilgiler verilerek eserleri tanıtılmıştır. Hasan Ziyâî'nin şiirlerinde gelenek, görenek ve âdetler, yerel unsurlar, atasözleri ve deyimlerin önemli bir yere sahip olduğu açıklanmıştır. Divan şairlerinin şikâyetlerini nasıl ve nerede dile getirdiklerinden bahsedilmiş ve kaside nazım şekliyle yazılan şikâyet şiirlerinin de olduğu söylenmiştir. Kasidenin tanımı ve özellikleri anlatıldıktan sonra, şairin dört şikâyet kasidesi biçim ve içerik yönünden ele alınmıştır.

Yazarın Cem Sultan'ın hayatıyla başlayan “Cem Sultan'ın Mürâca‘aları” makalesinde, Cem Sultan'ın şiirlerinin özellikleri ve eserleri anlatılmıştır. Cem Sultan ile ilgili bilgilerden sonra mürâca‘anın tanımı yapılmış ve tarihçesi anlatılmıştır. Cem Sultan'ın Divanı'ndaki iki mürâca‘a gazel biçim ve içerik yönünden incelenmiş, iki gazel de bugünün diline çevirileri ile verilmiştir. Divanda iki gazel dışında çok sayıda mürâca‘a beyit tespit edilerek örnekler verilmiştir.

“Divan Şiirinde Batı Etkisi ve Fatîn Divanı'ndan Bir Sitayiş Şiiri” adlı makalede, divan şiirinde Batı etkisinin nasıl başladığı izah edilmiştir. Divan şiirindeki değişimin XVIII. yüzyılda başladığı ve XIX. yüzyılda artarak devam ettiği söylenmiştir. Ancak, Batılı unsurlara yönelik kapsamlı çalışmaların olduğunu söylemenin zorluğundan bahsedilmiştir. Son dönem divanlarındaki Batı etkisi ve divan şiiri dünyasındaki değişimi yansıtan bazı örnekler verilmiştir. Fatîn'in hayatı, eserleri, şiir anlayışı ile ilgili bilgilerden sonra, incelenecek sitayiş şiirinin özelliklerine değinilmiştir. Sitayiş şiiri bugünün diline çevirisi ile verilmiştir.

Hasb-ı hâlin tanımına yer veren “Hasbîhâl-i Sâfi'de Devlet Görevlileri ve Devlet Görevlilerine Yönelik Eleştiriler” makalesi, Sâfi'nin Hasbîhâl'inin incelenmesiyle devam etmiştir. Rüşvet, Hasbîhâl-i Sâfi'de işlenen eleştiri konularından biridir. Eleştiri haricinde tavsiyelerin ve nasihatlerin edildiği durumlara da örneklerle değinilmiştir. Ayrıca eserde XVI. yüzyıl Osmanlı'sındaki çeşitli mesleklerden, toplumun hayata bakışından, şehir ve köy hayatının sorunlarından da bahsedilmiştir. Hasbîhâl'in diğer hasb-ı hâllerle karşılaştırılması yapılmıştır. Edebiyatın tarihle iç içe olduğu konusu işlenmiş ve divan şiirinin belge niteliği taşıdığı vurgulanmıştır.

Kitabın sonunda kitaptaki yazıların ilk basıldıkları yer ve basım tarihlerini gösteren bir liste bulunmaktadır. Listedenden sonra gelen dizinle kitap bitirilmiştir.

Tür hakkında inceleme yapan diğer eserlerden farklı olarak kitap, alışılmış türlerin dışındaki türlere yoğunlaşmıştır. Kitapta türlerle ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Anlatılan türler, örnek metinlerle desteklenmiştir. Bu nedenle kitapta yer alan makaleler, divan edebiyatında türlerin örneklerle gösterilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Kitapta bahsedilen türlerdeki farklı şairlerin şiir örnekleriyle de okuyucuya karşılaştırma imkânı sunulmaktadır. Ayrıca bu kitap sadece akademik çalışma yapanların değil

divan şiirine ilgi duyan herkesin zevkle okuyup anlayabileceği bir şekilde yazılmıştır. Dili anlaşılır ve sadedir. Örnekler, her okuyucuya hitap edebilecek biçimde açıklanmıştır. Kitapta aynı türlerin konu edildiği makaleler olmasına rağmen verilen örneklerin farklılığı dikkati çekmektedir. Makalelerin kendi içinde içerik bakımından belirli bir bütünlük sağladığı görülmektedir. Makalelerde genellikle türlerin biçim ve içerik özellikleri birlikte ele alınmıştır. Kitaptaki makalelerin benzer özellikleri divan edebiyatının manzum-mensur farklı türlerini ve anlatım şekillerini ortaya koymak, kısmen de olsa biçim-içerik veya tür-şekil ilgisini göstermeye yönelik olmalarıdır. Türleri en ince ayrıntısına kadar işleyen Prof. Dr. H. Dilek Batislam'ın bu kitabının okuyan herkese yarar sağlayacak bir eser olduğu anlaşılmaktadır.